

САДРЖАЈ

Увод.....	7
О зборнику "Причања Вука Дојчевића".....	17
Вук Дојчевић.....	27
Јунаци.....	46
Композиција "Причања Вука Дојчевића".....	68
Легенде у "Причањима Вука Дојчевића".....	82
Пословице у "Причањима Вука Дојчевића".....	88
Народна књижевност и Љубишина умјетничка проза	93
Хумор у "Причањима Вука Дојчевића".....	106
Језик у "Причањима Вука Дојчевића".....	117
Значај Љубишина дјела.....	132
Литература.....	136

УВОД

Стефан Митров Љубиша се јавља у књижевности у чердесетим годинама прошлог вијека (Скерлић) у вријеме "када се код далматинских Срба и Хрвата јављају јак покрет против искључиве и однародњавајуће превласти талијанске културе"¹.

Ово је вријеме не само у тио крајевима било обиљежено буђењем националне свијести, већ и буђењем нових видова демократије. Нешто раније национални осјећаји и самосвијест српског народа добијају још један подстрек у револуционарним реформама Вука Карадића и у увођењу народног језика у књижевност, чиме народно стваралаштво показује своје праве вриједности.

Стефан Митров Љубиша је од ране младости био "поклоник моћне талијанске културе", али је схватио да у језику његовог малог, вјековима тлаченог народа, лежи големо благо и да тај језик ни у чему не заостаје за италијанским језиком.

Ово откриће, учињено у повољној друштвено-политичкој клими буђења националне свијести, подстакло је пријатеље народа да истражују усмено књижевно благо, да изучавају бројне, богате и раскошне обичаје, сложени народни духовни живот. Показало се да тај живот и ди обичаји имају нешто специфично и лијепо, нешто чиме се овај народ издваја из породице европских народа. Откривена садржина често је хуманизмом, маштовитошћу и љепотом надрастала хладни, егоистички европски манир...

Стефан Митров Љубиша је 1845. године у "Српско-далматинском магазину" штампао своје забиљешке о животу и обичајима племена Паштровића у Боки Которској.

Већ и сама чињеница да је његов први рад био везан за народне обичаје показује Љубишино рано интересовање за народни живот, које ће се провлачiti кроз цijело његово књижевно дјело. То интересовање не утицати не смо на мотиве, већ и на стил писања, одразиће се на свеукупност значаја Љубишиног дјела.

Ако уз ову чињеницу имамо на уму Љубишино познавање италијанског (касније и других европских језика), и познавање богате италијанске културе, стајемо на становиште да је Љубиша народном животу и умјетности пришао као квалификован стручњак, онако као што јој је могао прићи образовани Европљанин, али много ватреније, прихватавајући свој посао као патриотски дуг.

Утицај италијанске књижевности на Љубишу био је јак у толикој мјери да се осјетио и у његовим приповјеткама, а у неким казивањима можемо наћи и примјере директног познавања (опис Аја Софије у "Ако је мука трпјети, није паметовати").

Један тако образован човјек, који није био "ни трговац, ни посредник" (Видо Латковић)², већ сиромашан чиновник, секретар општине, и на свом радном мјесту упознавао је народни живот у свој његовој сложености, кроз суђења, кроз разне воље и невоље којих људи долазе у општину.

Тaj народ је живио у уском приморском мјесту Боке, стијешњен са свих страна морем и горама, монументалним непријатељима, који вуку сваки на своју страну с намјером да ту шаку људи подчине и превјере, да их увијек имају као пружену песницу према другоме.

Зато су се и приморци морали довојати, отимати, храброшићи и лукавством, да се одрже, да сачувaju животе и своју националну самобитност. "По распаду посљедњих остатака зетске државе, црногорска племена, брдска и приморска, нашла су се у процијепу између Турске и Млетачке републике, формално под влашћу једне или друге. С Турцима је вођена крвава хајдучка борба, која постепено узима све организовану форму, а с Млечићима притајена борба против подмуклог искоришћавања и војничког и у економске сврхе. У том процијепу племена су била готово изолована, особито она у брдским крајевима... Племена су се увукла у себе, свако је почело живјети својим посебним животом..." (В. Латковић)³

У Љубишино вријеме, када је отпор народа већ био начет вјековном принудом и утицајем италијанског језика, јавио се одједном, увијек присутани, али тек сада пуним гласом, народни умјетник. Племе је са својом затвореношћу и строгом трдицијом било веома подгдан амбијент за стварање и очување народне књижевности. "Сваки, па и најмањи догађај племенског значења... сваки карактеристични поступак, духовита реч, или запажање, све се то очувало и преносило као песма, анегдота, или приповест..." (В. Латковић).⁴

"У специфичним условима живота, та усмена књижевност имала је особите функције, знатно шире него што их је имала писана књижевност..." (Ђ. Радовић)⁵

Она је "практично усмерена, а понета високим идеалом човечности, оданости јединке заједници" створила један нови начин мишљења, исклесала новог јунака и стварало једну посебну етику.

"У тој етици нема ни трунке тривијалности, нема оних ситних ствари које могу да прореде и олакшају

густину тог епског уобличавања и да проведре, макар само са времена на време збиљу тога света баченог на уску бразду живота, уклетштеног између млетачког лукавства и турског насиља, стешњеног на уском приморском појасу између ћудљиве планине и несигурног мора, затвореног као у бедем одбране у своје племенско уређење, а изнутра разломљеног враждама, крвавим осветама, злим обичајим, тутјинским митом и отпадништвом, сиромаштвом и низом с других невоља... " (Ђуза Радовић).⁶

Таквог јунака је нашао у таквој средини и насликао у своме дјелу Стефан Митров Љубиша. Он је непосредно прије Љубише доживио највиши облик еманципације у Његошевом "Горском Вијенцу".

Његош је у свом дјелу подигао племенски обичај на ниво етичког закона, означио га као моралну норму. Зато је и разумљиво да је Његошев утицај на Љубишу јачи и присутнији од свих других утицаја осим утицаја народне пјесме, која је била обојици инспирација.

Утицај Његоша види се више него у глорификацији племена у истицању једне исте етике и филозофије живљења, која је прије свега припадала народу. Истина, Његош је насликао живот и догађаје из времена владике Данила, а Љубиша желио насликати живот у петнаестом столећу, а заправо и један и други су насликали себи савремени живот племена, који се није битније мијењао од времена Зетске Бановине због чега догађаји из петнаестог и деветнаестог столећа бивају готово идентични. Затворено црногорско племе веома споро се мијењало и тешко мирило са промјенама. Њихов начин живота дјелује као окамењена слика из прошлости која оживљава пред читаоцем, вјечна, реална и непромјењива.

Зато и није немогуће да се Вук Дојчевић у петнаестом столећу сусретао са сличним проблемима и решавао их на сличан начин као и секретар Будванске општине Љубиша четири вијека касније.

Када је Љубиша сликао живот из петнаестог вијека по себи савременом обрасцу, то је чинио зато што је био реалиста, због тога што се живот тих људи заиста није квалитетно промијенио, а не због слабог познавања историјске прошлости свога народа, посебно прилика у петнаестом столећу, или због помањкања маште...

Од свих утицаја на Љубишу књижевника, Његош је највидљивији, и то не само у етичкој равни, у третману части, смрти, јер су ова гледања примили и један и други са гусала, из искуства генерација људи, из народа. Није ријеч само о утицајима које једна иста сређина може извршити на два писца, ријеч је прије свега о књижевним, стилским, техничким утицајима заната.

Љубиша се живо интересовао за Његошев текст. Први свој састав о Његошу написао је два дана послиje пјесникove смрти, а објавио касније у Кукуљевићевом "Аркиву за повјесницу југославенску" под називом "Сјени Петра Петровића Његоша II".

Издао је латиницом "Горски вијенац" у "Матици далматинској" и за то издање написао коментар који је по ријечима Милана Решетара био непотпун и нетачан.

У неким својим приповијеткама Љубиша је узимао готове синтаксичке цјелине из "Горског вијенца". Јефто Миловић је набројао у једном раду око тридесет примјера директног позајмљивања из "Горског вијенца", а каже да је Љубиша позајмљивао од Његоша "лијепе слике..., прeraђивао понекад и поједине сцене из Његошева дјела."⁷

И сам начин сликања Црногораца и непријатеља у Љубишиној причи осјенчен је снажним Његошевим утицајем, нарочито сликањем Турака и Млечана. Турци су задрти у својој надменој глупости... Оскудан им је језик, још оскуднија машта, примитивно лицемjerje, примитивна средства преваре; грубо понуђено мито, давање "тврђе" ријечи увјек на исти начин - и кришење, такође увијек на исти начин...

Насупрот Турцима Млечићи пријете и наступају силом тек онда кад су исцрпјели средства преваре и свакојаке петљавине... Перфидна лаж, мелемом обложена мржња, свилом умотана злочиначка намјера, недостижно мајсторство у сваком лукавству - то је описана карактеристика њих и њихових поступака без изузетка" ...⁸

Уосталом, Његошев утицај на Љубишино дјело је још увијек недовољно испитан, као што су неиспитани и други утицаји под којима је писао овај писац (утицај италијаске књижевности, нпр.), но, у сваком случају, он је дубљи и битнији, а односи међу њима су сптилнији и богатији, законитији. "То нијесу само тематике и мотивске књижевно-историјске везе, то су неке особине које су заједничке, на основу којих се препознаје битни карактер нашег умјетничког израза" - каже Бранко Бањевић.⁹

То су оне везе које не везују само Његоша и Љубишу, него и Љубишу и Марка Миљанова, на примјер.

Љубиши је требало дugo времена да сазри, да се литерарно изрази, а то је раумљиво кад се има на уму извјесна његова "самоукост"; која није била само у томе што је био први писац из Боке Которске, поред Његоша један од првих писаца црногорске књижевности уопште, први њен приповједач. Због тога не збуњује чињеница да је Љубиша "све своје приповијести напи-

сао за посљедњих десет година живота од 1866-1878". (Скерлић).

Његова списатељска активност почела је 1845. године етнографском биљешком о Паштровићима, 1851. написао је некролог Његошу, 1866. г. испјевао десетерцем "Бој на Вису" и преводио Дантеа и Ариоста. "Али сав тај његов књижевни рад прије 1868. године има значаја само уколико употпуњује Љубишин књижевни и политички лик" - каже Видо Латковић.

Према Скерлићу (преводи су му били слаби јер је све преводио стихом народних пјесама), Љубиша је 1862. године у "Народном листу" који је излазио у Задарском "Ил национале", као додатак објавио двије приповијетке.

"Горски вијенац" превео је с ћирилице на латиницу" 1868. године, а исте године штампана му је прва оригинална приповијетка "Шћепан Мали" у "Дубровнику".

У истом листу 1870. године излазе му још три рада: опис "Бока Которска" и приповијетка "Продаја патријаре Бркића" и "Кањош Мацедоновић";

1875. г. излазе латинicom "Приповијести црногорске и приморске".

Ова година је, према Скерлићу, била преломна за Љубишу, јер је све до тада изгледало да су његови радови локалног значаја, али од тада он престаје бити "покрајински писац... он прелази границе своје уже домовине, постаје цењен писац српске и хрватске књижевности."

Године 1876. "Отаџбина" доноси његове приповијетке "Проклети кам" и прештампаване су: "Крађа и прекрађа звона", "Шћепан Мали", "Кањош Мацедоновић", "Поп Андровић нови Обилић", а затим ове приче објављује ћирилицом у посебној књизи.

У 1877. г. Новосадски "Орао" доноси приповијетке "Горде, или како Црногорка љуби", која исте годи-

не излази у засебној књизи. Исте године у "Српској зори" у Бечу излази тридесет и седам причања Вука Ђачевића, која су се одштампавала у засебне књижице.

У 1878. г. Љубиша је у "Српској Зори" штампао своју аутобиографију под насловом "Стефан Митров Љубиша", у којој (по Скерлићу) неискрено хвали себе.

Послије његове смрти 1978. излази краћа приповијетка, боље рећи слика "Суд добрих људи", а 1880. године "Порота" (Београд) штампа "праву народну причу", С.М.Љубише "Парнице о куповини и продаји", која није штампана раније и није ушла ни у једну збирку.

Иза његове смрти остало је дјело "Историја Црне Горе" и, колико је мени познато, до данас више ништа није пронађено из Љубишине књижевне заоставштине...

Љубишина дјела доживјела су од почетка овог вијека до данас многобројна издања у готово свим нашим републикама, а нарочито у Србији и Црној Гори.¹⁰ О њима је одржано неколико савјетовања и научних скупова, па се може рећи да и данас привлаче пажњу књижевноисторијске мисли нарочито у Црној Гори. Тако је Црногорска Академија Наука једану од првих својих публикација посветила дјелу Стефана Митрова Љубише.

О њему су написана обимна истраживања, објављене докторске тезе, мада га и данас можемо сматрати недовољно истраженим писцем.

(Напријед наведена библиографија Љубишиних дјела скоро је у целини преузета из већ цитираног Скерлићевог есеја "Стјепан Митров Љубиша", "Писци и књиге" II, "Просвета", Београд 1964.г. и такође цитираног предговора Вида Латковића у књизи "Приповијест црногорска и приморска", "Нолит", Београд, 1968. године.)

Напомене:

1. Јован Скерлић: "Писци и књиге" II. Просвета, Београд, 1964. године,
2. Видо Латковић: "Предговор "Приповијестима црногорским и приморским" С. М. Љубиша. НОЛИТ, Београд, 1968. године,
3. Видо Латковић, цитирано дјело,
4. Видо Латковић, цитрано дјело,
5. Ђуза Радовић: "Предговор" "Приповијеткама" С. М. Љубише. Матица српска - Српска књижевна задруга, Нови Сад - Београд, 1957. године,
6. Ђуза Радовић, цитирано дјело,
7. Јефто Миловић: "Љубиша и Његош", "Стварање" 12/1974. Титоград,
8. Радоје Радојевић: "Хумор и сатира у дјелима С. М. Љубише", "Стварање" 1/76. Титоград,
9. Бранко Бањевић: "Природни путеви ка синтези". "Стварање" 1/74. Титоград.
10. Овај рад је написан и одбрањен на Филолошком факултету у Београду 1979. године.

О ЗБОРНИКУ "ПРИЧАЊА ВУКА ДОЈЧЕВИЋА"

У данашњим издањима књижевно дјело Стефана Митрова Љубише углавном се објављује под насловима: "Приповијести црногорске и приморске" и "Пр.ichaња Вука Дојчевића".

И "Приповијести" и "Причања" представљају умјетничку обраду догађања из живота народа о којима је народ створио усмена свједочанства, легенде и анегдоте, а Љубиша их укомупоновао у ткиво своје приповијетке, понекад их проширујући детаљима које легенда не помиње.

Неке од њих описују догађаје који немају историјски значај, али су били општепознати у Црној Гори и Боки, сачувани у легенди, као она о Кањошу Мацедоновићу, коју су према ауторовом казивању знали сви у Приморју.

Било да "приповијест" обрађује мотив легенде, или властити пишчев мотив, она је увијек испричана са крајњим циљем да освијетли нешто из народног живота, да се покаже нека од народних врлина: етика, постојаност, јунаштво, хумор...

Зато су сви позитивни јунаци тако одабрани да посјeduју позитивне, типичне народне црте, истовремено увеличане личним залагањем појединача. Писцу није примаран јунак већ поступак, зато што се особине позитивних јунака подводе под морални кодекс заједнице и процјењују традиционалним мјерилима чојства и јунаштва.

"Лијепа ли је била Зетска бановина прије neg' је Турци и Млечићи распараше! У пријекрст с Јавор-планине до сињега мора, а с херцеговачког Оногашта до Арбаније, како вља ријека Дрина. Ја сам је сву пусту ногом преобишао, данас мало, сутра мало, и колико сам свијета видио ништа ми се од ње није љепше училило. У њезином малом простору збила се гола брда и неприступне хриди, обујне горе и густе дубраве, равна поља и зелене ливаде, високе планине и ниски брежуљци, пак бистротечне ријеке, рибљива језера, дубока блата, бродљиви заливи, затони и луке, а уздуж њих градова, вароши, села и куће самице..."

(У подножјим напоменама овога причања Љубиша набраја градове, ријеке, границе Зетске бановине од Дрине до Котора, од Никишића до Приједоља.)

Ово иссрпно набрајање величине и љепоте Зетске бановине има дубљи смисао у откривању Љубишине идеала Зете, државе која је била на тим просторима, а почивала на законима патријархалног морала. Могуће је да је под тим идеалом васкрснуте Зетске бановине Љубиша подразумијевао Црну Гору. (то је свим вјероватно) која би почивала на патријархалном моралу а уједно била наследна монархија.

О односу монархије и републике говорио је у причи "Лакше је поповати, него кнечевати", у којој владара представља као оца народног у идеализованим односима према синовима поданицима.

Љубиша се у готово свим причањима трудио да дидактичким истицањем позитивних примјера покаже морално здрав начин црногорског народног живота на супрот животу труле Европе. (Због тога, а без обзира на Љубишине политичке назоре и поводе, Вук Дојчевић иступа досљедно као убијеђени патриота. И не само Вук Дојчевић, већ се сви Љубишини позитивни ју-

наци понашају као свјесни синови свога народа, одговорни за тај народ и пред народом).

Отуда је разумљиво осјећање дивљења које Вук Дојчевић гаји и према језику свога народа и његовом књижевном благу, његова опијеност тим језиком, његовом љепотом.

Због језика, због љепорекости Дојчевићеве, неки су критичари покушали да ово дјело тумаче ларинрагистички, као дјело у којем се превасходно остварује језик не као средство, већ као предмет приповиједања.

Два су разлога оваквом тумачењу: Вуково приповиједање казивано у зимским ноћима (дакле необавезно), на начин казивања бајки, и, углавном вербална, доказивања јунака кроз ораторске дијалоге и суђења.

Они су при том испуштали из вида средину у којој су ови јунаци живјели, у којој је ријеч његована и чувана као реликвија, а умјеће казивања било готово култ. Ту је глупа и непрецизна ријеч умирала одмах пошто је изговорена, а паметна ријеч улазила у легенду, живјела у њој кроз генерације. Ријечи су као и људи имале свој живот и своју цијену, а пјесма је била посљедњи суд о јунаку и његовом поступку.

Паметна и лијепа ријеч постајала је својина народна, манир, а не само пишчева жеља за кинђурењем, за љепорекошћу, па због тога поређења "Причања Вука Дојчевића" са дјелима која његују култ приповиједања као мотив јесу непрецизна, промашена и произволјна.

Ако имамо у виду само мотивске елементе "Декамерона" сјетићемо се да младићи и дјевојке, случајно скupљени да изbjегну кугу, причају веселе шале и ласцивне анегдоте из живота бројних људи из неколико земаља Европе тога времена. Њихова се причања подводе под условне мотиве (унапријед договорене).

3. "При муци триста, по муци ништа",
 4. "Тешко ногама под махнитом главом",
 5. "Или каменом о лонац, или лонцем о камен,
 тешко ланцу".
 6. "Да јој треба наше слоге, не би никад кише
 нашло".
 7. "Ако немаш злотвора, мати ти га је родила".
 8. "Ријеч из уста, а кам из рукâ",
 9. "Каква јеђа, таква међа",
 10. "Женски донос-празни понос",
 11. "Нешто нешта изјело, па код нешта нешта
 остало".
 12. "Ко се виси, он се низи, а ко се низи он се виси",
 13. "Бог се брине сиротама",
 14. "Некоме тону плута, а некому плутају олова",
 15. "Нити се у добру узнеси, ни у злу понизи".
 16. "Имасмо те, не знамо те, изгубисмо те,
 познасмо се",
 17. "С туђа коња насрет поља",
 18. "Сједи криво, ал' суди право",
 19. "Нити га добру стеци ^{"в остави"}",
 20. "Боље у памет икад него ^{"."}".
 21. "Ко хоће веће, он ће из вреће",
 22. "Страхић козу пасе",
 23. "Некоме глас, а некоме част",
 24. "Ко пружа ноге мимо бијеља, зебе",
 25. "Чиста памет, - лијепо благо",
 26. "Најтеже је доћи врагу трага",
 27. "Чини добро, а не кај се",
 28. "Како који слијепи, тако горе гуди",
 29. "Премудрост - намудрост",
 30. "Ко се хвали, тај се кашом храни",
 31. "Ако је мука трпјети, није паметовати",
 32. "Лакше је поповати него кнежевати",

33. "Шалу је бог оставил",
 34. "Гори је невјерник неголи кривоклетник",
 35. "Где је слоге, ту је и напретка",
 36. "Док се вукови колју, чобани мирују",
 37. "Ти си владика који веже и дријеша"
 "Причања" су како мотивски, тако и технички
 хетерогена, некада изнесена у виду сасвим изграђене
 приповијетке, а некада у облику обичне публицисти-
 чке сличице.

Највећи број причања описује живот људи у Црној Гори и Црногорском приморју, а један мањи број жиот људи у сусједним земљама: Млечана, Турака, Арбанаса, Грка. Зато се она међу собом везују до ста лабаво, углавном присуством, учешћем и свједо-
 чењем јунака и наратора Дојчевића. А сам наротор се по неразумљивим законима сјећања опомиње догађаја који су се десили у Зети, у Млецима, Котору, Цариграду... Говори час о себи, час о Иван-бегу, час о Млечићима и њиховим слугама и службеницима у Приморју, час о владици и калуђерима, а час о Арбанасима.

У неким "причањима третирани су такозвани вјечити проблеми из народног живота, који су мучили и Дојчевића и Љубишу, а у некима модерни, у Љубишину вријеме тек иницирани проблеми из односа међу ју-
 гословенским народима, сасвим несавремени Дојчевићу.

Због свега овога "Причања" су вишеструко не-
 посљедна (мотивски, временски, технички...), али су са-
 свим досљедна у прихватују давно усташених норми
 народног живота и вредновања. У њима је присутно
 шаблонизирано преношење народних вредновања не
 само на његове синове, него и на сусједе, вредновање
 преузето из народне пјесме, као што је из народне пје-
 сме преузето скоро све од мотива до Вука Дојчевића.

Напомена:

1. Редослед "Причања" преузет је из књиге: Стјепан Митров Љубишић - "Причања Вука Дојчевића", Рад, Београд, 1955. године.

ВУК ДОЈЧЕВИЋ

"Вук Дојчевић је као неки митска личност у јужном приморју, човјек који је можда некада и постојао, али коме су доцније, у току времена, приодате многе шљапиве приче и досетке" - каже Скерлић

Видо Латковић уопште и не сумња у његово постојање: "Из мноштва анегдота које је народ током два, или три столећа везо за име Вука Дојчевића, Љубишић је издвојио оне које Дојчевића карактеришу као тип довитљива човјека из народа који савлађује преке и сналази се у свим ситуацијама у животу..."²

Црногорска критика (Радоје Радојевић, на пример) склонији су тражењу Дојчевићева лика и прототипа међу Љубишиним савременицима - "суђама", чија се имена помињу и у "Паштровским исправама", а што је писцу свакако морало бити познато. Мада се ограниђује од постављања тезе о "прототипу за лик Вука Дојчевића, јер га вјероватно и нема, али се може упитати: не личи ли Вук Дојчевић, на Љубишина старијег савременика (умро свега шест година прије Љубише) Сулу Радова из Комана (био члан Црногорског суда "Кулука"... суђа, мудрац и даровит приповједач који је оставио за собом доста вриједних творевина свога духа - изрека, пословица, афоризама (...) колико, рецимо, на Симплицимуса од Гримелсхаузена, Тила Уленспигела".

"Тражење литерарног прототипа за Вука Дојчевића у страним литературама и народним традицијама, осим у животу и духовној надградњи црногорског

народа толико је беспредметно да се на то не треба освртати.³

Радо бисмо се сложили са посљедњом констатацијом Радоја Радојевића, мада не треба заборавити да нека од "причања" нарочито оних која су везана за личност Иван-бега, могу припадати каквом стварном, или измишљеном, Иван-беговом савременику, било да се он звао Вук Дојчевић, или не, као што многи односи, представе и карактеристике припадају и Црногорцу Љубишиног доба, пишевом савременику, па никако није немогуће да их је Љубиша и лично сазнао кроз своју чиновничку дјелатност у Будви.

У сваком случају, као и сваки други народни јунак (Марко Краљевић, или Насрудин хоџа нпр.) и Вук Дојчевић има моћ продуженог трајања и непрестане могућности мјењања и трансформације, моћ отворености и пријемчивости за сваку ситуацију из народног живота, по чему и он може бити и вјечан и вјечно актуелан литерарни јунак.

Ово питање и није толико значајно за разумевање "причања", тим више што ми овдје прилазимо дјелу као јединој стварности за потребе анализе, у којој је за нас Вук Дојчевић реалан јунак, који се налази у реалним односима са другим јунацима дјела и друштва које је у дјелу насликано.

Вук Дојчевић је један од најкомплетнијих, најзаокруженијих Љубишиних јунака, један од најсрећније конципираних његових ликова јер уз дуг вијек и огромно животно искуство посједује оштар интелект и изражену способност суђења, пресуђивања и закључивања; има типичан народни, епски карактер, а видио је и крајеве у којима људи друкчије живе и друкчије суде и мисле од оних у Црној Гори и приморју.

Како је био писмен, паметан и велики познавалац народних обичаја и обичајног права, народних умотворина, свеколиког народног живота, а упознао је и живот других народа, могао их је међусобно упоређивати. Обдарен осjeћањем части, васпитан у строго патријархалном моралу, убијећени родољуб, знао је похвалити оно што је добро и лијепо и покудити оно што није на најбезболнији начин, кроз хумор.

Његова улога у причи сложена је и вишеструка. Он догађају присуствује прије свега као посматрач, који битним односом и личним интересом није оптерећен у спору, чиме чува објективност позиције у суду, а како је свака пресуда помало лична, и његова је, код тога она је често нападана, а он је као један од судија присиљен да је брани и образлаже и да тако показује неке своје карактерне црте, врлине и мане.

Своја казивања Вук Дојчевић говори у старости, у зиму, износи их као сjeћања на неке своје доживљаје и на друге људе, на Иван-бега. Од тих догађаја прошли су године. Вук се према њима мора односити, као што се свака старост односи према догађајима из младости, и скептично и критички. То је прилика да се покажу и грешке и промашаји. У Зети се промјенио господар. Промијенио се живот, остарио је Вук Дојчевић, па сад као и сви старци живи у свијету успомена, уљепшаних, и дотјераних.

Кроз живот је стакао оно што је једини лијепи атрибут старости - мудрост, право да поучи паметним савјетом и лијепом ријечју, па се и сам Вук труди да причања буду што љепша и што поучнија. Исказује се причом јер је само она остала од живота.

Прича овдје, како је већ примјећено, има већи значај и тежину него у неким другим крајевима, па ста-

ри Дојчевић мора обазриво судити и себи и другима, јер прича није вјетар већ школа и легенда.

Нараторова улога се на неки начин усложњава и тиме што често носи пишев став (ако и не представља његове друго ја), а писац живи неколико вјекова доцније и због тога нужно другачије мисли. Писац мисли и хтио би мислити на начин на који мисли народ, па и јунак мисли типично племенски и тако се понаша.

К свему томе и сам јунак има своју властиту историју, свој живот, који је одређен односима са другим јнацима. О себи Дојчевић каже ово: "Ја сам се овргао у Горњијем Поборима оне исте године, а по каживању попова и оног истог дана кад се Будва отела Ђурђу Смедеревцу; а предала дужду Млетачкоме... Био сам у дјетињству врагуљаст, жив као крем, све је село од мене на чуду било, пак нешто с тога, а нешто с домаће тјесноће, смјести ме покојни отац у манастир Крушево у Херцеговини, да тамо ђачим и калуђере дворим. Но се заран видјело да ме није бог за књигу створио, јер у цијелој години ђачења не бих примио ни да сричем, то ли да читам, него утуио часове и псалме, па би 'их сређа наизуст изрекао кâ из воде."⁴

Већ овдје је Вук Дојчевић антиципирао неке своје, а и народне особине: немиран дух - залогу бурна живота и епски карактер брђанина склоног усменој ријечи а не читању, које тражи упорно и споро учење, сједење и стрпљење.

Ту се, дакле, у свом раном дјетињству, Вук срећа са лажним и варљивим животом калуђера, увиђа им праву мјеру и зато се касније према њима односи без икаква страха и страхопштовања, с пуно проницљивости и објективности.

Одавде га истјерију, јер ни црквени закон није једнак за ђака и за игумана, и он допада са зла на горе,

у "дужеву мрнарицу". Како и морнарица има своје чинове и напредовања Вук прво бива "мали", а "мали" је на броду право ропче док не постане "младићем" ћушкају га с ноге на ногу као криво течење, да би једним својим мудрим гестом, једном ситном преваром омилио вођи, који га завоље "као да ме бјеше родио", а "они који ме прије бијаху и прогоњаху кад ме виде у милости вођиној почну ми се удварати..."

У два маха је на броду пуном мудрих Млечића Вук Дојчевић показао своју домишљеност и познавање људи: први пут кад процјени да се сви, па и капетан плаше смрти и кад успјешно излијечи вођу и други пут кад морнарима на коцки однесе дукате...

Вук затим учествује у боју за Цариград, али се понесе кукавички, уствари паметно, је ко има жељу да се бори за интересе туђе, непријатељске земље, што и сам признаје с подсмијехом, хапсе га, затварају, одатле бјежи на Малту, тамо једно вријеме тргује, враћа се кући и поново одлази у Млетке да се бори против Турака, али у њему препознају одbjеглог морнара, поново га хапсе и бацају у тамницу, одакле га избавља Иван-бег и узима за "ђетића". На Иван-беговом двору Вук ће у разним службама проживјети свој живот, који је и за наше данашње појмове богат и садржајан, камоли за вријеме Ивана Црнојевића.

У свом бурном и промјењивом живовању Вук Дојчевић је видио три престонице: Млетке, Цариград и Жабљак у Зети, промијенио добру десетину професија, од бродског послужитеља и роба до угледног главара и судије. Учествовао је у рату и миру, падао на дно, био заробљеник и дизао се у сам врх зетског двора. Највећи дио времена био је "ђетић", што не значи дворска будала, јер ако је и знао начинити непромишљену ствар и насмијати Иван-бега, знао је казати паметну ријеч

и донијети мудру пресуду, која је остајала у народу као примјер мудрости.

Веома ја значајно што је као "ђетић" провео готово читав живот на Иван-беговом двору, јер је тако упознао и живот владара и његова двора и могао га, и знао, упоређивати са животом сиромашних сељака из Горњих Побора, или било којег села у Зети.

Већ својим личним животом Вук Дојчевић је жив примјер и доказ непостојаности свега сем мијене, среће и несреће, богатства и сиромаштва, свједок силе и пропasti моћних царевина, камоли слабих људи.

Зато је из свога живота и из народног искуства извлачио мудре, умне закључке и пресуде практичне вриједности, јер није успио да се уздигне до филозофског патоса на који су се уздигли Његошеви јуанци (Игуман Стефан), већ је увијек остајао у оквирима скромне али сасвим практичне народне мудрости и здравог разума.

Иако није био формално судија (таквих у то вријеме и није било у Зети) Вук Дојчевић је примио црте, у свим народима познатог судије домишљана, чија је најбоље отјеловљење и код нас добро познати Насрудин хоџа, а један од типичних представника уписаној ријечи и незaborавни Санчо Панса, коњушар велеумног Дон Кихота од Манче.

Из свега је на крају извлачио здраво, рационално сазнање, да је важно и да је најважније преживјети, сачувати народ и његов обичај, који је веома значајан јер ћитити народ као лијек, чува његово биће и његов идентитет; и ништа не примати ни првећ весело, ни првећ тужно, ни првећ озбиљно, ни првећ неозбиљно, другим ријечима остати у оквирима народне "златне средине".

У своје пресуде ријетко је уносио личну ноту и то само тада кад су у питању интереси вјере, или народа и Иван-бега, које је идентификовао са интересима народа, у њима се увијек непоколебљиво држао хришћанске етике и народне мудрости. Неке од тих пресуда у "Причањима" веома су успјеле, одлично мотивисане и врло прецизно одмјерене да постигну не само један циљ, као она у "причању" "Ижи каменом о ланац, или ланцем о камен, тешко ланцу". Рјешење које је у овом конкретном случају понудио Вук Дојчевић повезало је све крајеве и похвatalо све конце проблема тако да му није могуће ставити било какав логички приговор, а закључак и хумористичан тон казивања указују на Вуково схватање Брђана и њиховог проблема.

Вук је у овој причи случајни судија јер је изашао да се прошета у новом руху низ попље, што већ указује на невелику памет Брђана, који су послушали савјет првог пролазника, а нијесу сами у стању пресудити, али истовремено је јасна алузија о погрешној сваком погледу идентификацији обиља (имућа) и памети.

Некакав Новак је случајно павши са моста куда је пролазио никшићки караван пао на једног рибара који је хватао рибу под мостом и убио га. Брат убијеног, плашљив, и неодлучан, не усуђује се да га освети, како је тада био обичај, већ се поуздава у суд и Брђане, тражи да неко други за њега учини оно што он не смије.

Вук Дојчевић, који је добро процијенио околности, посебно чињеницу да је Новак с моста пао случајно и без своје кривице, а видећи братову плашљивост, која у таквој прилици није могла бити смијешна већ ружна и достојна презира, пресуђује да брат убијеног скочи са истог моста долje на Новака, а реална опасно-

ст и за Новака и за онога другог искупујала је случајност Новакова пада храброшћу осветника. Вук је свакако рачунао да брат убијеног то неће смјети учинити јер га је оцijенио као кукавицу, зато га пресудом извргава подсмијеху а проблем своди у ниво хумора.

Да је пресудио да кривац буде кажњен, убијен, гурнут из Ожиње Хриди, пресуда би била двоструко неправедна. Убица није извршио убиство намјерно већ нехотице, а ни братов кукавичлук не би био истакнут и исмијан.

Да је убицу сасвим ослободио, ипак је убио човјека, макар и нехотице, Брђани би били незадовољни, брат поготову.

Зато Вук доноси мудру пресуду која је формално сасвим у духу оне народне - око за око, али свјетан да она неће бити извршена. Овако, правда је задовољена: стварно - убица није крив и неће бити убијен; формално - убица ће бити кажњен за убиство.

Пресуда има хуману поенту у томе што је поштетијен живот човјеку који је нехотице убио другог човјека. Има и једну готово филозофску, етичку, поту исмијавања кукавичлuka, особине веома ружне, у неким временима штетне и опасне.

Према народним вјеровањима једини идеални судија могао би бити Бог, углавном због тога што је непоткупљив и безличан. У том погледу и Вук Дојчевић је добар судија јер је, углавном, непоткупљив, а у доношењу пресуда је готово сасвим одстранио своје субјективне моменте и руководио се увијек народним интересима, или интересима вјере, који су народни интереси највишег реда због значаја вјере у чувању националног идентитета народа.

Вук је, истина, подмитљив ("С туђа коња насрд поља"), али не у оном степену у којем су поткупљени

чиновници корумпираних режима. Могућност његовог поткупљивања има оштру границу ту где се почне косити са интересом цркве, или народа.

Што је веома значајно, Вук као судија није осветољубив, мада у личном животу јесте, нарочито ако неко покуша да га надмудри или превари ("Чиста памет - лијепо благо"), макар био у питању и сам Иван-бег ("Тешко ногама под махнитом главом").

Ова посљедња прича карактеристична је по томе што отвара сасвим примитивно понашање Вука Дојчевића понашање на нивоу дворске будале, спадала и забављача. Ту се губи она, и иначе у животу једва примијетна, граница између будале и мудраца и открива осветољубивост као битна карактеристика Вука Дојчевића, ако је изазвана ниподаштавањем, или омаловажавањем његових ставова. (Овај поступак дао је могућност неким недобронамјерним критичарима да Вука Дојчевића третирају као Иван-бегову дворску будалу, и да у том смислу тумаче ријеч "ђетић". Да нијесу у праву говори размјера и бројчани однос његових мудрих и будаластих поступака, као и слични примјери из литературе (Санчо Панса на војводином двору у улози судије).

Поред свега свога знања и мудrosti Вук бива неријетко преварен и надмудрен, углавном због поштовања одређених етичких норми и наивне вјере у људе. Такви људски поступци, што је сасвим позитивно у његовом карактеру и схватању, не изазивају код њега ни пессимизам, ни озлојађеност, већ иза свега остаје здрав хумор оптимисте, доброг народног познаваоца.

За своје услуге, за добра дјела Вук, а што је битна разлика између њега и јунака народне приповјетке, нити тражи, нити добија награду и захвалност. ("Чини добра, а не кaj сe"). Награда је она једино могу-

ћа, људска - добро чинити ради уживања у томе, а не хришћанска - чинити добро ради неке обећане будуће макар и магловите награде.

Вук је, и у народном животу и у свом личном живљењу, до те мјере мијешао лудост и мудрост да их је често тешко сасвим одвојити, у чему је веома сличан Насрудин ходи. Сличан му је не само по шаљивом, готово неозбиљном поимању животних проблема и не-даћа, већ и по томе што врло важне одлуке у свом животу доноси на тај начин (рецимо, женидба) и тако показује да у животу нема озбиљних и неозбиљних ствари, тј. да све може бити схваћено или веома озбиљно, или веома неозбиљно...

"Причања" су Дојчевићева сјећања, изнесена као и сва сјећања без чврстог реда и поретка. Прво је подешено тако да нас приповједач упозна са самим собом, са сопственим животом. Да се представи. Друго показује ко је и шта ради, гдје живи приповједач, а већ треће открива његову велику мудрост и познавање Млечана. И његову доброту. Четврто показује његову лудост, када по снијегу "млита" и смрзава се на Цетињском пољу да би доказао једну своју тврђњу. Значи, у првим приповјеткама Вук је главни јунак, ту нам он открива себе и даје мјеру своје мудрости и своје лудости. У каснијим приповјеткама, у њиховој радњи, Вук или учествује, или не учествује директно. Ако не учествује директно, што је доста ријетко, учествује тиме што их казује, што се опредјељује према неким као приповједач и просудитељ.

У највећем броју причања Вук је судија, формално правни, или савјетодавни пресудитељ. Он најчешће предлаже одлуку у нечијем спору који се ничим не везује за његову личност и за његов приватни интерес. Ту је он само један од јунака, а не главни јунак.

У суђењима Љубипини јунак, не само Дојчевић, доживљава своју најпотпунију еманципацију, највеће признање ума и вјештине. По природи својој суђење је спор двију страна супротних интереса, при којем заинтересоване стране могу користити сва средства не плашећи се моралне осуде. Парничари су при том унапријед припремљени како за образложење својих захтјева, тако и за побијање доказа које износи друга страна. Ако се још увијек има на уму да су спорови у то vrijeme били прије ствар племена него појединача разумљиво је да је племе бирало своје најумније и најбистрије људе да заступају њихове интересе на суду, људе који су сем оштра интелектна имали и богато животно искуство, који су знали да кажу праву ријеч на правом мјесту, не само праву, већ лијепу и паметну ријеч.

Како су готово увијек обадвије стране имале доказе да су у праву, а у праву је могла бити само једна страна, судија је морао бити још досјетљивији и још искуснији од представника обију страна, вјешт и добар познавалац људи и обичаја, на основу којих се једино и могло судити, пошто писаних закона није било. Били су потребни и памет и искуство и интелект да се процијени која је страна у праву, али и да се донесе мудра пресуда која ће заштитити правду, али неће уништити човјека, неће поштедјети кривца, нити га казнити свирепо и тако промашити циљ.

Његова је пресуда била коначна не само по томе што није било виших судских инстанци да је побију, већ и због тога што је из суднице одлазила у народ, а понекад и у легенду, по мудrosti, или по глупости.

Вук Дојчевић најчешће и изриче пресуде које кажњавају кривца, али га не уништавају, а иштице правду. Изрицао је пресуду на један, у то vrijeme веома распространјен начин - пословицом, која истовремено

нуди пресуду и правну поуку, не само за тај већ за све сличне случајеве.

Из "Причаша" се види да је Вук уживао у суђењима. Тамо где се двије стране надмећу љепорекошћу, домишљеношћу, говорничком вјештином, познавањем народног живота и обичаја. он је проналазио слабе тачке, шупљине, нудио мудра рјешења која нијесу повлађивала, ни штитила интересе ни једне, ни друге стране, већ интересе народа и интересе правде...

Речено је да постоје сличности између војводе Драшка и Вука Дојчевића. И један и други једнако гледају на западноевропску културу.

Војвода Драшко је неупоредиво ужи лик од Вука Дојчевића, углавном због тога што се дефинише искључиво односом према Млецима, а за Вука Дојчевића то је мање значајан однос од односа према Иванбегу, или према сународницима. Кроз његову причу и доживљаје не преламају се само Млечићи, већ и вјековни црногорски непријатељи: Турци, сирови, глупи, примитивни: Арбанаси - подли, лукави, лешинарски свијет, који користи зећанску несрећу и тајно се, неопазице, усељава у њихове куће, на имања.

Готово се може тврдити да у овом зборнику Вук Дојчевић има априорно негативан став према сусједним народима, јер га је искуство кроз историју учило да сусједи желе добро само јаком комшији а слабога даве и комадају.

Најлошије је Дојчевић мислио о проданим душама, слугама туђина и непријатеља.

И сам Љубиша се током свога живота и политичке каријере могао лично ујерити колико је штетан и опасан рад изрода и издајника који теку чинове на патњама народним. Дојчевић у неколико наврата помиње такве људе и осуђује их вишеструко. Кад такав чо-

вјек падне, или умре, о њему Дојчевић говори готово са злорађем. Вук има здрав и исправан став патриоте.

Обзиром на вријеме у којем је живио, на средину чији је идеал била заједница, племе, а не индивидуализани, издвојени поединци, разумљиво је да је Дојчевић истицао вредновање и интерес заједнице. Појединачац је имао тим већу цијену што се више и дубље успио идентификовати са заједницом, са племеном, што је више себе видио као дио те заједнице, као једног из мноштва једнаких.

Са полазишта племенског интереса он је простирајући све. Интерес заједнице био је врхунски интерес коме се све подређивало, од живота људи, до њихових поступака. Ту је све имало свој једноставан циљ, па и живот човјека. Мушкарац је имао основну дужност да штити заједницу, част и имање и да при том, ако је потребно, погине, а жена да роди сина, који ће бранити домовину.

С тог патријархалног становишта Вук Дојчевић тако реско дјели жене на двије врсте. Једна је она добра, скромна и јуначка дјевојка која зна и своје мјесто и своје дужности у кући и поштује старе норме, макар оне према њој понекад биле и неправедне.

Друга је она која је искочила из тих норми, осилила, осамосталила се у одлукама, оштроконђа и крвомутница "што би два ока у глави завадила", од њена посла не може бити користи, него само штете и несреће. ("Женски донос, празни понос"). Она нема образа, страха ни узмака, не поштује вјеру, хули на светиње, хоће и владику преварити, ("Гори је невјерник, неголи кривоклетник").

За овакве Вук нема лијепе ријечи, милости ни разумијевања, јер је таква жена опасна по заједницу а